

A25

Dichabagueau joan ninçan...

Jauregi batean hasten da kontakizuna. Andre ezkonberria da narratzailea, eta Garcilaso etsai traidorearekin topo egin du; susmo txarra hartu dio eta senarraren bila joan da larriturik; senarrak esan dio Garcilasok sartu diola zagita bularraldean, eta hilotz geratu da emaztearen besoetan. Andrea sei hilekoaz haurdun dago eta, erditu denean, Garcilaso senar berriak agindu du hilabeteko umea hiltzeko, semeak aitaren izenean aitaordearen aurka mendeku hartzea oztopatu nahi duelako; itsasoan hondoratzeko agindu du, eta, hil dela frogatzeko, umearen hatz txikia eta bihotza eramateko berme gisa. Agindua bete behar duen gizona errukitu egin da, eta, umea hil beharrean, bidean aurkitu duen txakurtxo hil du; umearen hatzamarra eta txakurraren bihotza eraman dizkio Garcilaso traidoreari, semea hil duela sinestarazteko.

Hor amaitzen da kontakizuna, baina ezagun da istorioa ez dela amaitu. Are gehiago, lehenengo idatzaldian soilik lehenengo 51 lerroak idatzi dira, eta bigarren idatzaldian erantsi dira 52-56 lerroak; paperean bazegoen lekua gehiago idazteko, baina etenda geratu bide da kontakizuna, *forma onetan bervaetan* esapide kataforikoak beste zerbait falta dela iradokitzen duen arren.

Estiloak, metrikak (eskuizkribuko beste guztietatik desberdina baita) eta edukiak erakusten dutenaren arabera, balada narratibo bat da, eta horregatik eman ditugu lerro bakarrean etenak banatzen dituen bi hemistikioak, erromantze eta baladetan eman ohi diren bezala, Lazarragaren eskuizkribuan hemistikio bakoitza lerro batean dagoen arren. Baina ez dakigu balada hau Lazarragak herri-tradiziotik bildua den, ala berak herri-tradizioaren moldeetan idatzia.

Balada honetan agertzen diren motibo folklorikoak (andrea lortzeko senarra hiltzea, aitaordeak semea etxetik kanpora bidaltzea, heroiaren heriotzearen seinale gisa hatzamarra moztea edo bihotza ateratzea, heroiaren gorputz-atal horien orde animalia baten gorputz-atalak ematea...) Europako testu askotan agertzen dira, baina gaztelaniazko *Romance de Gaiferos y Galván* edo *Infancia de Gaiferos* erromantzearekin dituen antzekotasunek pentsarazten dute tradizio berekoak direla. Euskarazko baladako Garcilaso gaztelaniazko erromantzeko Galván da, eta euskarazkoan narratzailearen semea da gaztelaniazko erromantzeko Gaiferos. Interesgarria da, dena den, jakitea gaztelaniazkoaren kontakizuna baino lehenago hasten dela istorioa euskarazkoan, eta lehenago amaitzen; euskarazkoa senarraren hilketan hasten da, semea jaio baino lehen, eta gaztelaniazkoaren hasieran alargunak azaltzen dio seme mutil-kokkorrari aitaordeak hil zuela aita; amaierari dagokionez, berriz, euskarazkoa arinago mozten da, seme jaio-berria hiltzeko agindua betetzen ez denean, eta ez da azaltzen geroko istorioa (osabarenera joatea eta mendeku hartzeko itzultzea).

Hona hemen Gaiferosen bi erromantzeak, Pan-Hispanic Ballad Project bilduman editaturiko [XVI. mendeko bertsiotan](#):

Gaiferos y Galván I

Estábase la condesa en su estrado asentada,
 tisericas de oro en mano, su hijo afeitando estaba.
 Palabras le está diciendo, palabras de gran pesar;
 las palabras eran tales que al niño hacen llorar.
 —Dios te dé barbas en rostro, y te haga barragán;
 déte Dios ventura en armas, como al paladín Roldán,
 porque vengases, mi hijo, la muerte de vuestro padre.
 Matáronlo a traición por casar con vuestra madre.
 Ricas bodas me hicieron en las cuales Dios no ha parte;
 ricos paños me cortaron, la reina no los ha tales.—
 Maguera pequeño el niño, bien entendido lo ha.
 Allí respondió Gaiferos, bien oiréis lo que dirá:
 —Así ruego a Dios del cielo y a Santa María su Madre.—
 Oídolo había el conde en los palacios do está:
 ¡Calles, calles, la condesa, boca mala sin verdad!,
 que yo no matara el conde, ni lo hiciera matar;
 mas tus palabras, condesa, el niño las pagará.—
 Mandó llamar escuderos, criados son de su padre,
 para que lleven al niño, que lo lleven a matar.
 La muerte que él les dijera mancilla es de la escuchar:
 —Córtenle el pie del estribo, la mano del gavilán,
 sáquenle ambos los ojos por más seguro andar
 y el dedo y el corazón traédmelo por señal.—
 Ya lo llevan a Gaiferos, ya lo llevan a matar;
 hablaban los escuderos con mancilla que d'él han:
 —¡Oh válasme Dios del cielo y Santa María su Madre!,
 si este niño matamos ¿qué galardón nos darán?—
 Ellos en aquesto estando, no sabiendo qué harán,
 vieron venir una perrita de la condesa su madre.
 Allí habló el uno de ellos, bien oiréis lo que dirá:
 —Matemos esta perrita por nuestra seguridad,
 saquémosle el corazón y llevémoslo a Galván,
 cortémosle el dedo al chico por llevar mejor señal.—
 Ya tomaban a Gaiferos, para el dedo le cortar:

—Venid acá vos, Gaiferos, y querednos escuchar;
 vos íos de aquesta tierra y en ella no parezcáis más.—
 Ya le daban entre señas el camino que hará:
 —Irvos heis de tierra en tierra a do vuestro tío está.—
 Gaiferos desconsolado por ese mundo se va;
 los escuderos se volvieron para do estaba Galván.
 Danle el dedo y el corazón y dicen que muerto lo han.
 La condesa que esto oyera empezara gritos dar;
 lloraba de los sus ojos que quería reventar.
 Dejemos a la condesa, que muy grande llanto hace,
 y digamos de Gaiferos, del camino por do va.
 Que de día ni de noche no hace sino caminar
 fasta que llegó a la tierra adonde su tío está.
 Dícele de esta manera, y empezole de hablar:
 —Manténgaos Dios, el mi tío. —Mi sobrino, bien vengáis.
 ¿Qué buena venida es esta?, vos me la queráis contar.
 —La venida que yo vengo triste es y con pesar,
 que Galván con grande enojo mandado me había matar;
 mas lo que vos ruego, mi tío, y lo que vos vengo a rogar,
 vamos a vengar la muerte de vuestro hermano, mi padre.
 Matáronlo a traición por casar con la mi madre.
 —Sosegaos, el mi sobrino, vos queráis aseogar,
 que la muerte de mi hermano bien la iremos a vengar.—
 Y ellos así estuvieron dos años y aun más,
 fasta que dijo Gaiferos y empezara de hablar.

Gaiferos y Galván II

—Vámonos—, dijo, —mi tío, a París esa ciudad
 en figura de romeros, no nos conozca Galván,
 que si Galván nos conoce mandar nos hía matar.
 Encima ropas de seda vistamos las de sayal;
 llevemos nuestras espadas por más seguros andar;
 llevemos sendos bordones por la gente asegurar.—
 Ya se parten los romeros, ya se parten, ya se van,
 de noche por los caminos, de día por los jarales.
 Andando por sus jornadas a París llegado han;
 las puertas hallan cerradas, no hallan por donde entrar.
 Siete vueltas la rodean por ver si podrán entrar,

y al cabo de las ocho un postigo van hallar.
Ellos que se vieron dentro empiezan a demandar;
no preguntan por mesón, ni menos por hospital,
preguntan por los palacios donde la condesa está.
A las puertas del palacio allí van a demandar.
Vieron estar la condesa, y empezaron de hablar:
—Dios te salve, la condesa. —Los romeros, bien vengáis.
—Mandedes nos dar limosna por honor de caridad.
—Con Dios vades, los romeros, que no os puedo nada dar,
que el conde me había mandado a romeros no albergar.
—Dadnos limosna señora, qu’el conde no lo sabrá;
así la den a Gaiferos en la tierra donde está.—
Así como oyó Gaiferos comenzó de sospirar;
mandábales dar del vino, mandábales dar del pan.
Ellos en aquesto estando el conde llegado ha.
—¿Qué es aquesto, la condesa? aquesto ¿qué puede estar?
¿No os tenía yo mandado a romeros no albergar?—
Y alzó la su mano, puñada le fuera a dar
que sus dientes menudicos en tierra los fuera a echar.
Allí hablaran los romeros, y empiezan de hablar:
—¡Por hacer bien la condesa cierto no merece mal!
—¡Callede vos, los romeros, no hayades vuestra parte!—
Alzó Gaiferos su espada, un golpe le fue a dar
que la cabeza de sus hombros en tierra la fuera a echar.
Allí habló la condesa llorando con gran pesar:
—¿Quién érades, los romeros, que al conde fuistes matar?
Allí respondió el romero, tal respuesta le fue a dar:
—Yo soy Gaiferos, señora, vuestro hijo natural.
—Aquesto no puede ser, ni era cosa de verdad,
que el dedo y el corazón yo lo tengo por señal.
—El corazón que vos tenéis en persona no fue a estar,
el dedo bien es aqueste, que en esta mano me falta.—
La condesa que esto oyera empezóle de abrazar;
la tristesa que tenía en placer se fue a tornar.

- <1197r> Dichabagueau joan ninčan¹ ecer baga escuetan;
 esaiorrez topa nindin² gradaetan,³
 legoala⁴ ballesta bat armaetan.⁵
 —Traidorea, cer da onela? Cer eguin deuc⁶ jauregietan?—⁷
 —Eyz ona ichi dinat⁸ menaetan.⁹ 5

¹ *Dichabagueau joan ninčan*: Emakumea da kontalaria; berehala (A25: 5-7) etsaia berari zuzenduko zaio noka.

² *esaiorrez topa nindin*: ‘etsai horrekin topatu nintzen’; aditza aoristo edo iraganaldi burutu zaharra da. Osagarria soziatiboan dago *OEHN* bildu diren agerraldi guztietan, bai eta eskuizkribu honetako beste agerraldi batean ere: *topadu çan arçai bigaz* (AL: 1147r); hemen, ordea, instrumentala izan behar du.

³ *gradaetan*: ‘eskaileretan’; cf. Lcc “grada para subir, *igaiteco gradea*”.

⁴ *legoala*: ‘zegoelarik’; XVI. mendeko autore gehienek *l-* aurrizkidun hipotetikoko formak erabiltzen dituzte iraganeko edo hipotetikoko aditz nagusiek gobernatu mendeko konpletibo, denborazko, final, zirkunstantzialetan. Askotan forma hauek zeharkako estiloa markatzen dute: *erregutu eusan bere emazteari eugui leguiala contu andia Silverori bear ebena emateaz* (AL: 1142r), *Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen* (AL: 1147r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Egun ascotan nic eguin nagon / modu ascotan erregua, / arren, osatu nenguiala / a liçan guero medicua. / Errespuesta emayten cidan / liçala nesca onestua, / ayta-amaac liqueoela / berebico afrontua* (A21: 5-12), *Baeguion ayteac erregutu / gau baten arren lagun leguiola, / cerren aseguin andi leyola* (B3: 31-33), *Ama emazte luyen ala ez nahi nuque galdatu* (Etx III, 17), *Fray Vicentec esala, Fedea cina liçala* (Fray 171). Azpimarratu behar da Lazarragaren testua agertu aitzin erabilera horren lekukotasunak biziki urriak zirela mendebaldeko testuetan.

⁵ *ballesta bat armaetan*: ‘balezta bat armatzen’.

⁶ *deuc*: *deu-* moldeko **edun* aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan, eta gainera poema gutxi batzuetan bildu dira: *deut* (A16: 66, A19: 3, A19: 5, A19: 43, A19: 47, A25: 20), *deudan* (A16: 31), *badeu* (A24: 99), *deuc* (A25: 4), *deban* (B26: 5), *ezteu* (B30: 21), *deben* (B30: 22). Gutxi dira, orobat, *de-* eta *du-* moldeetakoak.

⁷ *jauregietan*: ‘jauregian’; ez dakigu zerk eragin duen plurala, errima betetzeak ez bada. Orobatsu *sillaetan* (A25: 15), *egunetan* (A25: 30).

⁸ *dinat*: Hikako formak ez dira gutxi eskuizkribuan, baina soilik bi pasartetan dago aditzean markaturik genero femeninoa: artzain-liburuko AL:1152v atalean eta A25 poeman. Hona hemen pasarte horiek: *cegayti ezton losaric?* (AL: 1152v), *Naguin, Sirena, remediadu* (AL: 1152v),

—*Eyz ona ichi dinat menaetan.*

Igo eguin da asi adi mocietan;

ni banajoan salsearen aurquietan.—

—*Ez al deustac bardin eguia contaetan.—*

—*Igo eguin laster, ece eurc dacusquen erietan.—* (A25: 5-9).

Lazarragarenak genero femeninoaren marka daramaten lehenengo adizkietakoak bide dira, Leizarragarenekin batera.

⁹ *menaetan*: ‘almenetan’; Landuccik, ordea, *almenea* dakar: “almena de torre, *torrean almenea*”. Gaztelaniaz, ez dago *mena* forma *DAuten*, baina *CORDEn* aurkitu ditugu zenbait adibide, gehienbat Erdi Arokoak: “Et un dia fueron a un castiello. en que auie una torre muy alta. & en cada **mena** de la torre. estaua un omne uestido de pannos blancos” (Izengabea, 1293, *Gran Conquista de Ultramar*); “¿Qu’es de Nínive, Fortuna? / ¿Qu’es de Thebas? ¿Qu’es de Athenas? / ¿Dó sus murallas e **menas**, que

Igo eguin¹⁰ da¹¹ asi adi mocietan;¹²
 ni banajoan¹³ salsearen aurquietan.—¹⁴
 —Ez al¹⁵ deustac bardin¹⁶ eguia contaetan.—
 —Igo eguin¹⁷ laster, ece eurc¹⁸ dacusquen¹⁹ erietan.—²⁰
 Igo neben bista бага beguietan.²¹ 10
 Neure jaunac baesadan:²² —Nora çatoz penaetan?—

non paresçe ninguna?” (Íñigo López de Mendoza, 1448-1453, Santillanako Markesa, *Blas contra Fortuna*).

Ezabaturiko bertsioaren arabera, *tranpaetan* ‘sabaizuloetan’ (cf. *OEH*, s.v. *tranpa*: “Trampilla, abertura practicada en el piso o tejado. “Assomar, *tranpara egin*” Lcc”).

¹⁰ *Igo eguin*: ‘igo ezan’, bai hemen eta baita beherago A25: 9 lerroan ere; *igo* aditza beti da iragankorra Lazarragaren eskuizkribuan: *igo eben* (AL: 1143v), *igo egin* ‘igo ezan’ (A25: 6, A25: 9), *igo neben* (A25: 10).

¹¹ *da*: ‘eta’.

¹² *mocietan*: ‘mozten, larrutzen / lumatzen’; formari dagokionez, ikusi *mocituric* (A19: 54). Adierari dagokionez, *moztu*, *motzitu* aditzaren lehenengo esanahiarekin izango luke zerikusia (“Esquilar; rapar, cortar el pelo; “Desplumar” Lar y Añ” *OEH*. s.v. *moztu*), larrutzea edo lumatzea baita, ehiza motaren arabera, ehizarekin egiten den lehenengo lana.

¹³ *banajoan*: ‘banoan’; *joan* aditza da, NOR bakarreko sailekoa, noka.

¹⁴ *salsearen aurquietan*: ‘saltsa aurkitzen, aurkitzera’; poema osoan askotan agertzen dira *-etan* bukaera duten aditz-izenak: *aurquietan*, *contaetan*, *tiraetan*... Horietako batzuk arazorik gabe ulertzen dira *-zen* aditz-izenaren pareko gisa, baina beste batzuetan *-tze*, *-tzea*, *-tzera* espero genezakeen lekuetan ere badira; ez dakigu horietako zenbat diren XVI. mendeko erabilera desberdinaren isla, eta zenbat diren errimaren beharrak eragindakoak. Ohar honek balio beza poema honetako guztientzat. Bestalde, TO-GEN deituriko egitura da, hots, *salsearen* da *aurquietan* aditz iragankorraren objektua, genitiboan.

¹⁵ *al*: ‘dirudienez, ziur aski’; *al* honek probabilitate handia adierazten du.

¹⁶ *bardin*: ‘nonbait’; Lazarragaren eskuizkribuan 11 aldiz aurkitu dugu *bardin*. Horietako batean bakarrik (AL: 1145v) du zalantzarik gabe gaurko ‘berdin’ esanahia, ‘berdintasuna’ adierazten duena; hiru aldiz (AL: 1151r, A25: 8, A27b: 7) ‘dena den, nonbait, beharbada, seguru aski’ adierazten du, gure ustez (cf. *OEH*, s.v., “de todas maneras, en cualquier caso” eta “probablemente, quizás”); behin (A12: 11) zalantza dugu bi adiera horietako zein ote duen; eta, azkenik, sei bider adierazten du baldintza (AL: 1172r, A24: 5, B15: 82, B16: 93, B16: 98, B21: 101).

¹⁷ *Igo eguin*: ‘igo ezan’.

¹⁸ *eurc*: ‘heuk’, izenordainaren forma zaharrean.

¹⁹ *dacusquen*: ‘ikusiko dun’; *ikusi* aditzaren geroaldi trinkoa.

²⁰ *erietan*: ‘eriturik, zauriturik’; testuan adiera burutua bide du, ‘heuk ikusiko dun zauriturik’ alegia. *Eritu*, *eridu* aditzaren lehenengo agerraldia dugu (cf. *OEH*, s.v. *eritu*): “Documentado en textos meridionales desde principios del s. XVIII. A partir de mediados del siglo XIX sólo se encuentra en textos de carácter popular”.

²¹ *bista бага beguietan*: ‘itsututa’; ‘larrituta’ adierazteko.

²² *baesadan*: ‘esan zidan’; *esan* aditzaren aoristo edo iraganaldi burutu zahar trinkoa. Sail honetako hainbat aditz dira Lazarragaren eskuizkribuan: *baesadan* (A25: 11, B16: 141), *baeson* (B3: 34, B3: 40), *nesonean* (B16: 136), *esan* (B21: 76). Bestalde, *ba-*, Lazarragaren eskuizkribuan, aditz aurreko hutsa da batzuetan, eta ez du nahitaez galdegaia markatzen.

—Ene jauna, cer diostaçu? Cer dauçaçu bularretan?—
 —Çaguita²³ bat eben²⁴ daucat; açarri ez nax²⁵ tiraetan.
 Confesorea becardae²⁶ lasterretan.—²⁷
 —Ene jauna, jarri çatez²⁸ sillaetan. 15
 Norc eguian colpeori çure aragui ederretan?—
 —Garcilasoc, ene andrea, nengoala menaetan,
 bigueleaz²⁹ cancio baten cantaetan.³⁰
 Il banadi,³¹ nic deusat parcaetan;
 bici banax, jaquingo deut³² bengaetan.— 20
 Au esan da³³ il equidan³⁴ escuetan.
 Andra dichabagueau, barriz, sei ilecoaz³⁵ maiaetan;³⁶

²³ Çaguita: ‘gezi’; cf. lat. *sagita*. Hegoaldeko lehen agerraldiak bide dira Lazarragaren eskuizkribukoak.

²⁴ eben: ‘hemen’.

²⁵ açarri ez nax: ‘ez naiz ausartu’; azarri formaren RS-ko adibidea baino ez zegoen bilduta XX. mendera arte (lehen eskutik behintzat): *Edozein da azarri, baia gudura doa gitxi* (RS 383).

²⁶ becardae: ‘ekar biezadate’; ekarri aditzaren jusibo trinkoa.

²⁷ lasterretan: ‘lasterrean, arin’; OEHn, s.v. *laster*, badago forma honen adibide bat: “LASTERRETAN. Corriendo, deprisa. v. LASTERREAN. [Su hark] berekin eramanen tu lasterretan zikhiñak / ifernu itsusiaren ondarrera ariñak. EZ Man I 80”.

²⁸ jarri çatez: ‘jarri zaitez, eseri zaitez’; testu osoan bi aldiz agertzen da *jarri çatez* (A17: 53, A25: 15) eta beste bi aldiz *çarriz* (A26: 78, A26: 113).

²⁹ bigueleaz: ‘bihuelagaz, bihuelarekin’; irakur bedi *bigueleaz*, -u- eta guzti; hemen -az bukaerak soziatioboaren balioa du. Gitarraren antzeko hari-instrumentua da, eta hain zuzen XVI. mendean izan zuen loraldia Iberiar Penintsulan. Cf. AL: 1139r, AL: 1140v, AL: 1141v, AL: 1143v, A24: 18, A25: 18 eta B3:46.

³⁰ cancio baten cantaetan: ‘kantu bat kantatzen’; TO-GEN deituriko egitura da, hots, *cancio baten* da *cantaetan* aditz iragankorraren objektua, genitiboan.

³¹ Il banadi: ‘hiltzen banaiz’.

³² deut: *deu-* moldeko **edun* aditzaren formei buruz, ikusi A25: 4 lerroko oharra.

³³ da: ‘eta’.

³⁴ il equidan: ‘hil zitzaidan’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra.

³⁵ sei ilecoaz: ‘sei hilekoagaz, sei hilekoarekin; sei hileko haurdunaldian’; hemen -az bukaerak soziatioboaren balioa du.

³⁶ maiaetan: ‘dotore, emaztegai gazte ezkongabea bezain dotore’, hemen agian ‘dotoreegi, barregarri’; gaztelaniazko *andar hechas mayas* edo *hechos unas mayas* esamoldeekin lotu behar dela uste dugu; horien esanahia ikusteko, bereziki adierazgarria da c. 1600eko aipu hau (*apud CORDE*): “Hay también algunas mujeres que ponen toda su felicidad en traerse y aderezarse, y paréceles que si dejan algún día de andar **hechas mayas**, andan a la vergüenza. Por éstas se podía decir: Sus arreos son tocarse; su descanso, ataviarse” (Izengabea, c. 1600, *Genealogía de los modorros*); 1632ko beste hau ere argigarria da (*apud CORDE*): “**hechos unas mayas**, con todos los dices del barrio, que es lo mismo” (Rodrigo Carvajal y Robles, 1632, *Fiestas que celebró la Ciudad de los Reyes del Pirú...*).

ene esai traidorea pocic calça-juponetan.³⁷
 Tristea³⁸ nengoan iru ileco egunetan,³⁹
 aseca garraç asco oy nebela sufrietan, 25
 sabelecoaz ez ninçala gozaetan.
 Senar baga jarri ninçan belaunetan.⁴⁰
 Amaeca ilabete neure jauna goza neçan.⁴¹
 Ala⁴² andrea dichabaga sortu baçan⁴³ nescaetan!⁴⁴
 Cerren⁴⁵ il ez ete ninçan jaio ninçan egunetan? 30
 Seme batez erdi ninçan; digna ez ninçan gozaetan:
 ilabete ez eguien ama bereaen⁴⁶ ugacetan;
 arrezquero⁴⁷ ene semea eztacust neure beguietan.

Esapidearen jatorrian maia-besta (hala deitzen omen zitzaion Donezteben) bide dago; Cf. *DAut*, s.v. *maya*: “Una niña, que en los días de fiesta del mes de Mayo, por juego y divertimento, visten bizarramente como novia, y la ponen en un asiento en la calle, y otras muchachas están pidiendo a los que pasan den dinero para ella, lo que les sirve para merendar todas”. Euskal Herrian, batez ere Baztanen (cf. *Auñamendi Entziklopedia* s.v. *fiesta de las mayas*) ezagutzen da festa honen berri, eta *Erregina eta saratsak* ere deitzen zitzaion; zuririk jantzita eta burua lore-koroaz apainduta joaten ziren neska gazteak (hamabi urte ingurukoak) etxerik etxe eskean, kantuan. Betiere neskarik ederrena omen zen erregina (*la maya*).

Beraz, *maiaetan*, gure ustez, *calça-juponetan* ‘narras, lardats’ (A25: 23) esapideari kontrajartzen zaio, eta esan nahi du ‘dotore, maia-bestako erregina emaztegai gazte ezkongabea bezain dotore’, eta hemen, sei hilekoarekin haurdun dagoenez, aldi berean ‘barregarri’.

³⁷ *calça-juponetan*: ‘narras, lardats’; cf. *DAut*: “*En calzas y jubón*. Phrase que denota sin aseó, sin compostura, indecentemente vestido y ataviado”. Cf. Lcc “jubón, *jupo*”.

³⁸ *Tristea*: -a mugatzailearen erabilera honetarako, ikusi baita *lenaengoa* (A24: 49) ere. Bestalde, cf. Lcc “*entristecerse, triste egon*”.

³⁹ *iru ileco egunetan*: ‘hiru hilabetetan’; haurdunaldian geratzen zitzaizkion hiru hileetan, hain zuzen.

⁴⁰ *jarri ninçan belaunetan*: ‘erdi nintzen, izan nuen umea’; etnografia-ikerketek diotenez (Manterola 1998: “La posición al parir” atala, 91-93. or.), belauniko erditzen ziren emakumeak herri batzuetan; erditzeko jarrera horren berri jaso dute gutxienez Erriberagoitian eta Elgoibarren. Senarraren edo beste norbaiten belaunetan erditzearen berri ere jaso dute, gutxienez Orozkon, Nabarnizen, Zeberion eta Tolosan. Erditzeko bi jarrera horietako bat adierazten du, dirudienez, Lazarragaren eskuizkribuko testu honek.

⁴¹ *goza neçan*: ‘gozatu nuen’; aoristo edo iraganaldi burutu zaharra.

⁴² *Ala*: ‘zinez’; harridura-perpausetako partikula.

⁴³ *baçan*: *ba-* baiezkoa da.

⁴⁴ *Ala andrea dichabaga sortu baçan nescaetan!*: ‘zinez andrea ditxagabe sortu zen nesken artean!’.

⁴⁵ *Cerren*: ‘zergatik’; galdetzailea da hemen. Behin baino gehiagotan aurkitu dugu testuan: A3: 24, A9: 13, A25: 30 eta B3: 15.

⁴⁶ *ama bereaen*: ‘bere amaren’; izenlaguna eskuinetara dago. Hitz-ordena hori sei aldiz aurkitu dugu eskuizkribuan: *Ama enea seme baga / çuc ifinico al doçu* (AL: 1144r), *Ama eneaen seme bagueaz / oy çuc cer probechu doçu?* (AL: 1144r), *Silviac / damu andia oy eben artu / bioz berean, menetan* (AL: 1147r), *ama bereaen* (A25: 32), *begui neureoc lausotu* (B27: 6) eta *Laztan enea* (B28: 1).

Ondo uste dot⁴⁸ galdu çala isasoaren ondarretan;
 Garcilaso traidoreac aguindu eben undaetan;⁴⁹ 35
 <1197v> az chiquirra vioçagaz⁵⁰ lecarroela⁵¹ señaletan,
 gumutatu⁵² ez lequion bere ayta escaetan.⁵³
 Ala bada, eroan even mandamentua cunplietan.
 Aide бага bacox⁵⁴ nago desdichadeau eresquetan.⁵⁵
 Guiçon batec or daroa inocentea besoetan;
 40
 isasaldea beera⁵⁶ doa bere buruaz⁵⁷ bervaetan:

⁴⁷ *arrezquero*: ‘geroztik’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen erakuslean oinarritutako forma dugu.

⁴⁸ *Ondo uste dot*: ‘uste dut’; gaztelaniazko *bien pensar* (eta bereziki *bien pienso*) esamoldearen itzulpena da; gaztelaniaz hain zuzen XVI-XVII. mendeetan erabili zen gehien (*CORDE*n *bien pienso* formaren 44 agerraldi dira 1500-1650 tartean, soilik 15 aurretik eta bat ere ez ondotik). Lazarragaren eskuizkribuan bi bider dago (AL: 1151v eta A25: 34).

⁴⁹ *undaetan*: ‘hondatzeko, hondoratzeko’; *OEH*ren arabera (s.v. *hondatu*), *u-z* hasten diren formak lekukotuta daude Hegoaldean, nahiz bakan. Joskerari dagokionez, *-tzen (-tan, undaetan)* dago *agindu* aditzaren erregimenean, eta ez *-tzea, -tzeke (undaetea, undaetaco)* gaurko erabileraren arabera espero genezakeen bezala.

⁵⁰ *az chiquirra vioçagaz*: ‘hatz txikia eta bihotza’; “X Ygaz” egitura da, “Xrekin Y” egituraren aldaera, ‘X eta Y’ adierazteko. Egitura hau berau (“X Ygaz”, *az chiquirra vioçagaz*) agertzen da 55. lerroan ere, baina ikusi, horren ondoan, gauza bera adierazteko, 43. lerrokoa: *bioza ta az chiquirra*.

⁵¹ *lecarroela*: ‘ekar zieziaotela’; *ekarri* aditzaren *l-* aurrizkidun hipotetikoko forma trinkoa. Ikusi 3. lerroko *legoala*-ri egindako oharra.

⁵² *gumutatu*: ‘gogoratu’; *gumuta(tu)* forma ezezaguna zen orain arte (cf. *OEH*, s.v. *gomutatu*), baina ziurra da, bi lekutan agertzen baita eskuizkribuan: *gumutatu ez lequion* (A25: 37) eta *gumuta deçun* (A26: 90). Nolanahi ere, aditz honen lehen agerraldia dugu.

⁵³ *escaetan*: ‘eskatzea’, hots ‘gogoratu ez lekion bere aitari buruz galdetzea’, esan nahi baita Gartzilasok mutikoa hiltzeko agintzen duela (eta hil dutelako seinaleztat umearen hatz txikia eta bihotza eramateko eskatzen duela), beldur delako umea handitzean bere aita erailari buruz galdetuko duela eta mendeku hartzen saiatuko dela.

⁵⁴ *bacox*: ‘bakarrik’; hiru aldiz aurkitu dugu testuan <-x> grafia soinu afrikatua adierazteko: *gax* (AL: 1142v), *bacox* (A17: 62, A25: 39).

⁵⁵ *eresquetan*: ‘erosta jotzen, auhenez, deitorez’; *eresi* aditzaren aditz-izena da, izan, eta testu honetatik kanpo adibide zahar guztiak izenarenak dira (cf. *OEH*, s.v. 1 *eresi*). Bi aldiz dago eskuizkribuan: *Aide бага bacox nago desdichadeau eresquetan* (A25: 39) eta *Neure araguioc dacustanean / cein çarden direan escuchoetan, / bert[ta]ti jasarte nax eresquetan* (B15: 61-63).

⁵⁶ *isasaldea beera*: ‘itsasaldean behera, itsasertzerantz’; badira honen antzeko beste egitura batzuen agerraldiak *OEH*n (s.v. *behera*): *Kalea bera* (TAV 3.1.11), *ura behera* ‘ibaian behera’ (Ax 353), *mendiya beera* (Astar), etab. Askotan agertzen da mugaturik, baita pluralean ere.

—Il aguidala jaunac jaustac aguinquetan;⁵⁸
 bioza ta az chiquirra⁵⁹ daroadala⁶⁰ señaletan.
 Inocentea, damu diat ain gach andia obraetan;
 borondate jaucaat⁶¹ al badaguit salbaetan. — 45
 Bere beguiac eraçala⁶² negarretan,
 guiçon onau baegoan cer leiquean pensaetan.
 Chacurcho bat an eldu çan uraldeti⁶³ eyzquetan.⁶⁴
 Guiçon onac dei eguin da⁶⁵ lotu eben guidaletan;⁶⁶
 atera deuso bioçori, gorde dau calça-mudoetan.⁶⁷ 50
 Inocentea efini dau lau acetan;⁶⁸
 lotu deuso escuchoa, usi eztidin⁶⁹ odoletan;
 estali dau seychoa⁷⁰ array baçuen⁷¹ conchaetan.⁷²

beera: Hitz honetan jatorrizko bokal arteko kontsonantea galdu da; bitan ageri zaigu hitz hau testuan, bietan bokal bikoitza gordeta (AL: 1153r, A25: 41). Landuccik ez dakar bokal bikoitzik: “acatar abaxo, joan bera”, “cabeça abaxo, buruaz bera”. Cf. *OEH*, s.v. *behe*: “Entre los autores meridionales, la variante más empleada es *bee* (escrito *bê* en textos, sobre todo de poesía, de comienzos del s. XX). *Be* es algo más frecuente en autores guipuzcoanos (Larramendi, Cardaberaz, Guerrico, Iturriaga, etc.), aunque aparece tbn. en Añibarro (*bee-* en la 2.ª ed. del *Esku-liburua*), Zavala, Uriarte, etc. No es infrecuente encontrar ambas variantes en un mismo autor”.

⁵⁷ *buruaz*: ‘buruagaz, buruarekin’; hemen *-az* bukaerak soziatiboaren balioa du.

⁵⁸ *jaustac aguinquetan*: ‘agintzen zidak’.

⁵⁹ *bioza ta az chiquirra*: Ikusi 36. lerroko oharra.

⁶⁰ *daroadala*: ‘eraman ditzadala’; *eroan* aditzaren subjuntibo trinkoa da; eskuizkribuko beste leku batzuetan bezala, ez du objektu pluralarekiko komunztadurarik.

⁶¹ *jaucaat*: ‘zeukeat’; bokal bikoitzari dagokionez, hemen alokutibotasunarekin erlazonaturik dago. Beste autore batzuetan ere aurkitzen dira *jaukaa-* (= *jauka-*) eta *zeukaa-* (= *zeukea-*) forma alokutiboak.

⁶² *eraçala*: ‘eratzaten zituela, etzanarazten zituela, jaisten zituela, apaltzen zituela’ (gazt. ‘abaxar’); *eratzan* aditzaren forma trinkoa da; halako lau aurkitu ditugu eskuizkribuan: *naraçaqu* (A17: 48), *daraçagula* (A17: 96), *eraçala* (A25: 46) eta *daraçanean* (B15: 46).

⁶³ *uraldeti*: ‘itsasertzetik’; cf. Lcc “orilla de la mar, *uraldea*”, “ribera de río, *ur aldea*”. Adiera honetan ez dago beste adibiderik XX. mendera arte: ‘uholdea’ eta ‘ibaia’ dira ohikoenak testuetan (cf. *OEH*, s.v. *uhalde*).

⁶⁴ *eyzquetan*: ‘ehizean’; izatez aditz-izena da, eta, espero bezala, *-ketan* (eta ez *-etan*) forma agertzen da txistukariarekin amaitzen den aditz-oinaren ondoren (*eyz-*).

⁶⁵ *da*: ‘eta’.

⁶⁶ *guidaletan*: ‘hanketan, hanketatik’; Landuccik ere badu forma hau (“pierna, *guidala*”), bai eta Barrutiak ere: *Gidal bi, gidal gozoagorik ez dira jamas ikusi!* (Acto 344). Cf. *OEH*, s.v. 1 *gidail*.

⁶⁷ *calça-mudoetan*: ‘galtzetan’; ez dakigu zehazki zer diren *calça-mudo(ac)*.

⁶⁸ *efini dau lau acetan*: ‘utzi du lau hatzamarrekin’, Gartzilasoren agindua betetzeko bat (*az chiquerra*) moztu diolako hain zuzen.

⁶⁹ *usi eztidin*: ‘hustu ez dadin’; ez dakigu partizipioa *utsi* ala *utsitu* litzatekeen.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

2 esaiorez] aurrean letra bat, tatxatuta; ondoren *topanindin*, tatxatuta. 3 legoala] ondoren letra bat tatxaturik, ziurrenik *b-* baten hasiera, hurrengo bertso-lerroko lehenengo hitzaren hasiera, hain zuzen. 5 menaetan] lerroartean; lerroan *tranpaetan*, tatxatuta. 7 banajoan] esk. *banajoa*. 8 bardin] *-r-* idatzi da *-l-* zegoen lekuan. 9 Igo] *-o-* beste letra baten gainean idatzita. 10 bista baga beguetan] azpian *eraturic gradaetan*, tatxatuta. 15 jarri çatez] *-e-* beste letra baten gainean idatzita. 17 menaetan] lerro azpian erantsia; lerroan *tranpaetan*, tatxatuta. Lerro batzuk gorago egileak ordezkatzeko berbera egin du. 18 cancio] esk. *çancio*. 23 pocic] *poç-* ikusi ezin dugun zerbaiten gainean zuzenduta. 29 sortu] *-t-* beste letra baten gainean. 45 jaucaat] *-a-* eta *-u-* artean letra bat, tatxatuta. 46 eraçala] *baeraçan* tatxatu ondoren erantsi du, ziurrenik poemaren lehenengo idaztaldian. 47 cer] aurrean hiru bat letra (*bae?*), tatxaturik. 49 guidaletan] *-da-* ez da ondo ikusten. 50 atera] *a-* lauso dago. 52 lotu deuso escuchoa ... forma onetan bervaetan] letra txikitzen da, eta meheago eta etzanxeago bihurtzen; luma ezberdina da, marra zorrotzagokoa. 53 baçuen] *-n* pare bat letraren gainean zuzenduta (agian *ta*). 54 señailegaz] esk. *senaleagaz*.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2012 [c. 1602], “A25 – Dichabagueau joan ninçan...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (2.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago